

**Johanna Domokos – Michael Rießler – Christine Schlosser (Hrsg.):
Worte verschwinden fliegen zum blauen Licht.
Samische Lyrik von Joik bis Rap**

Samica 4. Skandinavisches Seminar der Albert-Ludwigs-Universität,
Freiburg, 2019. 483 p.
ISBN 978-3-9816835-3-0

A számi irodalmi nyelv jeles évfordulóhoz ért 2019-ben: 400 éve jelent meg az első számi nyelvű könyv a svédországi Piteåban.¹ Ennek tiszteletére 2019-ben – jelen kötet mellett – több számi szöveggyűjtemény is napvilágot látott.²

A német fordítással közölt számi műveket tartalmazó kötetet 2019. október 17-én mutatták be a Frankfurti Könyvvásáron, norvégiai számi költők társaságában. Az antológiát Domokos Johanna (korábban a Bielefeldi Egyetem, jelenleg pedig a Károli Gáspár Református Egyetem docense), Michael Rießler (a Freiburgi Egyetem docense) és a berlini Christine Schlosser szerkesztette, utóbbi fordítóként is részt vett a munkálatokban.

E magyar kapcsolódási szál révén óhatatlanul felmerül a recenzióban az igény, hogy ezt az új kötetet az 1983-ban megjelent, Keresztes László szerkesztette *Aranylile mondja tavasszal* című magyar nyelvű antológiával összevetve ismertesse. A kontrasztív elemzés során nem kívánok pro és kontra érveket állítani az egyes kötetek mellé, csupán azt a szerkesztők által is hangsúlyozott jelenséget bemutatni, miszerint egy antológia összeállítása meglehetősen szubjektív, valamilyen elv szerinti válogatás eredménye. A válogatás nagyban függ a mindenkori szerkesztők céljától, prioritásaitól, így soha nem lehet teljes és tökéletes.

Mindkét kötet szerkesztőinek célja megegyezik: a négy ország területén élő számik meglehetősen elszigetelt irodalmába kíván betekintést nyújtani a számi líra iránt érdeklődő, magyarul, illetve németül értő olvasók számára. E cél „kivitelezésében” viszont jelentős különbségeket mutat a két kötet.

¹ Nicolaus Andrea Rehn (1557–1628) piteái lelkész 1619-ben jelentette meg ábécés és misekönyvét. A „kevert” nyelven (számi, svéd, finn) írt munkáknak közös jellemzője a még következtlen helyesírás (pl. egy fonémát több betű jelöl), valamint a ragozás hiánya (a szavak gyakran alapszavakban állnak egymás mellett) (vö. Tamás 2001: 621).

² Angol fordítással jelent meg: Emilie Demant Hatt (coll. & illustr.), Barbara Sjöholm (trans.): *By the Fire: Sami Folktales and Legends*. University of Minnesota Press, 2019; Tim Frandly (ed. & trans.): *Inari Sámi Folklore: Stories from Aanaar*. University of Wisconsin Press, 2019.

Bár első ránézésre nem szembetűnő, a magyar antológia jóval több művet tartalmaz a frissen megjelentett kötetnél. Előbbi 59 szerző 388 versét mutatja be, utóbbi 264 művet tár az olvasó elé, amelyet 48 szerzőtől válogattak össze a szerkesztők.

A szerzők országok szerinti megoszlása is különbséget mutat: a Keresztes-féle antológia legtöbb szerzője norvégiai számi (40%), szemben a Domokos-féle kötettel, amely legnagyobb számban a finnországi szerzők (37%) számára biztosít megjelenési lehetőséget. A két kötet megegyezik viszont abban a tekintetben, hogy az oroszországi számi szerzők munkáiból ismerteti a legkevesebbet (négyet, illetve ötöt).

Míg a magyar antológia csak a magyar fordításokat tartalmazza (a címek jelennek meg csupán számi nyelven), addig a német kötet bal oldalon közli az eredeti teljes szöveget, jobb oldalon pedig párhuzamosan a német fordítást. Mindezek kapcsán rögtön fel is merül egy, a számi nyelvekkel szorosan összefüggő probléma: a számi helyesírás sokszínűsége. A magyar kötetben Keresztes László az eredetileg különböző helyesírással írt címeket (és a számi tulajdonneveket is) az 1978-ban elfogadott helyesírási norma szerint egységesítette. Ezzel szemben a német kötetben a szerkesztők többnyire megtartották az eredeti helyesírási formákat. A német kötet nyelvi sokszínűsége nem is igényelne ilyen jellegű egységesítést, hiszen a számin kívül egyéb nyelven (angol, norvég, orosz) írt munkák is részét képezik ennek a gyűjteménynek.

Ezzel el is jutunk a számi irodalomkutatás egyik sarkalatos kérdéséhez: kit is tarthatunk számi költőnek? Csak azt, aki számi nyelven ír? Lehet-e a számi irodalomhoz sorolni a számi szerző nem számi nyelven írt művét?³ A recenzens nem tartja tisztjének megválaszolni ezeket a kérdéseket, de ebből a szempontból is jól érzékelhető a különbség a két kötetet illetően. Míg a magyar antológia csakis számi nyelven írt munkák fordításait közli, addig Domokosék Irene Larsen révén norvég, Sofia Jannok munkáival angol, Aszkold Basanov, Oktyjabrina Voronova és Iraide Vinogradova révén pedig orosz nyelvű, de témáját tekintve számi alkotásokat is közkinccsé kívánnak tenni.

A két kötet megjelenése között 36 év telt el, így a számi irodalom három nagy korszakából csupán az első két korszak az, amelynek alkotói és alkotásai között átfedést mutat a két gyűjtemény.

A számi irodalom első nagy korszakát (a 17. századtól az 1970-es évekig) mindkét kötetben nagyrészt a 20. századi néprajzi gyűjtések során lejegyzett népdalok képviselik (pl. Olaus Sirma, Else Britta Andersen, Anders

³ Például Matti Aikio (1872–1929) támogatta az 1920-as évekkel jellemző norvégosítási folyamatokat, ennek jegyében műveit is norvégul írta.

Ivar Guttorm, Nils Mosessen, Mikko Aikio versei). Mellettük mindkét kötet megemlékezik Anders Fjellnerről, aki a Kalevala hatására egy számi nemzeti eposz összeállításán dolgozott (ennek egyik epikus darabja a kötetekben megtalálható *Päiven pārne* 'A Nap fia').

Számi irodalmi antológiákból nem hiányozhatnak olyan – a számi irodalmi kánon „alapköveinek” tekinthető – szerzők, mint a nemzeti himnusz szövegét (*Same soga laula* 'Számi nemzeti dal') jegyző Isak Saba, vagy az első számi verseskötetet (1915) megjelentető Pedar Jalvi. A tájleíró Hans Aslak Guttorm, és a modern számi költészet úttörője, Paulus Utsi válogatott művei vezetik át az olvasót a számi irodalom következő korszakába.

Az 1970-es években (mellyel kezdetét veszi a számi irodalom második korszaka) a számi nyelvű oktatás bevezetésével a számi irodalom is fellelődött. Jellemző műfaj a műköltészetben belül az ún. joikavers, melynek szerzői tudatosan játszanak rá a joika jellemzőire, felelevenítve a tradicionális joikahagyományt. Az e műfajt (is) képviselő jeles alkotók – Nils-Aslak Valkeapää, Rauni Magga Lukkari, Kirsti Paltto – a Keresztes-féle kötet megjelenésének idején még a „feltörekvő fiatal számi nemzedék képviselői” voltak, s így velük zárult a magyar antológia.

A 90-es évektől napjainkig tartó harmadik irodalmi korszak alkotóinak és alkotásainak bemutatásával hoz igazán újat a Domokos-féle antológia. Az új irodalmi generációval újabb, modern, irodalmi antológiákban talán szokatlanak tűnő műfajok felvillantásával igyekeztek a szerkesztők bemutatni a számi költészet legutóbbi szakaszát.

A 21. századi számi költészetre jellemző a nyelvi sokszínűség: így a kötetben helyet kapnak például Irene Larsen norvég nyelvű munkái. Újra előtérbe kerül a joika, de az már a modern, elsősorban zenei műfajokkal (rock, rap, country, jazz) vegyítve érkezik az európai művészetek porondjára, s küzd közben a számi identitás vállalásáért, a számi földhöz való jogért (ld. Mari Boine: *Gula gula* 'Hallgasd, hallgasd'). Ezzel szemben a fiatal nemzedéknek van egy, a számot mint „egzotikus északi kultúrát” ignoráló rétege. Ezt a vonulatot a kötetben a finn Amoc, illetve Tiina Sanila képviseli.

Hogyan lehet egy inari számi rapper műve egy irodalmi antológia része? A veszélyeztetett számi nyelvek életben tartásához nélkülözhetetlenül fontos a fiatal számi generáció megszólítása. Amoc (Antti Morottaja) a mai fiatalokhoz közelálló műfajban alkot egyedülállót a világon: inari számiul rappel. Nem szükséges részletesebb magyarázatot adni, miben rejlik ennek nyelvi szempontú jelentősége, tudván, hogy manapság az inari számi nyelvet beszélők száma kb. néhány száz. Túlzás nélkül állítható, hogy Amoc munkássága

részét képezi a napjainkban egyre látványosabb eredményekkel kecsegtető revitalizációs folyamatnak is (vö. Pasanen 2015).

Az előzőekhez szorosan kapcsolódva egy másik látványos különbség a két kötet belső szerkezetében figyelhető meg: a magyar antológia a művek eredete alapján két nagyobb részre osztható: népköltészeti és műköltészeti alkotásokat mutat be, kronológiai sorrendben. Ezzel szemben a német antológia a fent ismertetett irodalmi korszakok alkotásainak kronológiai sorrendjét nem feltétlenül tartva, inkább tematikus felosztás szerint tagolja kötetét. Az első egység (*Für die Kinder der Sonne* 'A Nap gyermekeinek') a számi néphagyományhoz, a második (*Raune dem Felsen ein Wort zu / irgendwo hört es jemand* 'Suttogj egy szót a szikláknak / valahol hallja valaki') a természeti tematikához kapcsolódó alkotásokat fogja össze. A harmadik egység a *so zeichne ich diese bilder / in den stein auf die trommel / in die zeit* 'így rajzolom én ezeket a képeket a dobon lévő kőbe / az időbe' címet viseli. Ebben a fejezetben szintén a természeti tematikához kapcsolódó munkák szerepelnek, de a természeti képek, a tundra, a havas táj ábrázolása itt filozofikus, gondolati tartalommal párosul: a versekben a nemzeti identitás, a kisebbségi lét, rasszizmus kérdése is helyet kap. Ugyanezen kérdéskör köré rendeződnek a negyedik, *hier will ich bleiben* 'itt akarok maradni' c. fejezet versei: a számi nyelv, a számi tradíció megtartása, a számi lét kérdéseit boncolgató művek kerültek ebbe az egységbe. S végül az ötödik rész az „újító” generáció munkáit mutatja be. Ennek címe: *Gott ist ein Verb* 'Isten egy ige', ez egyben a fiatal finnországi művész, Niillas Holmberg kötetzáró versének utolsó sora is.

A szerkesztők a válogatás során szemmel láthatóan a „számiság” kérdésére fókuszálva gyűjtötték és válogatták az alkotásokat, vélhetően ez az oka annak, hogy hiányoznak a „klasszikus” témájú alkotások, mint például a szerelmi költészet versei.

A kötetet a fordító utószava (*Nachwort der Übersetzerin*, 425–446), a köszönetnyilvánítás (*Dank*, 447), majd a szerzők életrajzi adatai és a versek forrásjegyzékei (*Biobibliographien*, 451–474) valamint a helynevek gyűjteménye zárja (*Glossar*, 475–482). Itt csupán három, apróbb kritikai jellegű megjegyzést teszek:

A kötet egyértelműen az idén 70 éves norvégiai számi származású művésznő, Synnøve Persen előtt tiszteleg: a kötet címe – *Worte verschwinden / fliegen / zum blauen Licht* 'szavak tűnnek el / szállnak / a kék ég felé' – Persen egyik, a kötetben is szereplő verséből származik. Emellett a borítót színesben és a belső oldalt fekete-fehérben szintén a művésznő 2012-ben készített festményének másolata díszíti. Mivel a bemutatott szerzők között több

olyan is van, aki egyéb képzőművészeti területnek is jeles képviselője, jó lett volna – például az egyes fejezetcímek után – tőlük is bemutatni néhány alkotást.

A szerzők nevét érdemes lett volna [vezetéknév, keresztnév] formában megadni, mert bár – a vezetéknév alapján – valóban betűrendben állnak a szerzők nevei, az előttük lévő keresztnévek kissé zavaróak a keresés során, az életrajzok ismertetésekor (*Biobibliographien*, 451–474).

Mivel a fordító maga is utal rá, hogy a számi irodalom, a számi kultúra még mindig „elzárt” az európai társadalmak többsége előtt, így célszerű lett volna egy, az 1983-as antológia jegyzetanyagához (vö. Keresztes 1983: 535–544) hasonlót összeállítani. Ez segíteni tudta volna a német kultúrától idegen, ismeretlen, vagy a német olvasó számára értelmezhetetlennek tűnő, de a számi kultúrához szorosan kapcsolódó versrészek könnyebb megértését (pl. Valkeapää 272. versének tipográfiai megoldása révén a számi rénszarvascsorda látványa elevenedik meg az olvasó előtt).

Mindezen apró kifogások ellenére a recensens üdvözli az új kötetet. Igényes, jól megszerkesztett, gondosan válogatott gyűjteményben nyit a számi költészet a „nagyvilág” felé, s büszkén hirdeti: bő harminc év után, a számi költészet virágzását hirdető aranylile eljövételét követően is számi „szavak szállnak a kék ég felé”.

Irodalom

- Domokos Johanna 2000: A számi költészet fordíthatóságáról. Budapesti Finnugor Füzetek 15.
- Keresztes László (szerk.) 1983: Aranylile mondja tavasszal. Lapp költészet. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Kovács Magdolna 1986: A lapp irodalom kutatásának problémái. In: „Dvinán innen, Dvinán túl”. Jubileumi tanulmányok. (Tanulmányok a Szegedi Finnugor Nyelvtudományi Tanszék újjáalakulásának 25. évfordulója tiszteletére.) *Studia Uralo-Altaica*, Supplementum 2: 61–75.
- Pasanen, Annika 2015: Kuávsui já peeivičuová ‘Sarastus ja päivänvalo’. Inarisaamen kielen revitalisaatio. *Uralica Helsingiensia* 9. Helsinki.
- Tamás Ildikó 2001: A számi irodalmi nyelvek kialakulásáról. *Folia Uralica Debrecenensia* 8: 619–629.

KELEMEN IVETT